

Natuur in BES

Een toontje hoger of een toontje lager

HARRY SMIT EN BERT BUIZER

In het gebied Bergen-Egmond-Schoorl, afgekort BES, staan grote veranderingen op stapel. In 1993 is hier een landinrichting van start gegaan. Het gebied omvat grofweg het binnenduintrandgebied en aangrenzende strandvlaktes van Egmond-Binnen tot en met Camperduin en is ca 4800 ha groot.

De provincie Noord-Holland heeft naast 610 ha beheersgebied, 675 ha natuurontwikkeling en 245 ha reservaatvorming voorgesteld. Het onttrekken van 920 ha cultuurgrond aan de landbouw stuitte op grote bezwaren bij de boeren. De sector gaf er de voorkeur aan voor de helft van deze 920 ha een alternatieve invulling te geven, waarbij de grond in boerenhanden blijft. De provincie Noord-Holland heeft hiermee ingestemd. Er wordt nu 460 ha via de normale procedure begrensd als reservaat of natuurontwikkelingsgebied. Voor de andere 460 ha zal gezocht worden naar alternatieven, waarbij de provincie nadrukkelijk stelt dat deze alternatieven vergelijkbare even hoge natuureffecten hebben als wanneer deze ha's op normale wijze begrensd zouden worden. Er dient ook voldoende zekerheid te zijn dat deze alternatieven worden uitgevoerd. Als blijkt dat de natuureffecten onvoldoende zijn, of als er geen redelijke zekerheid op realisering bestaat, dan zal de provincie de 460 ha geheel of gedeeltelijk op gebruikelijke wijze begrenzen. Voor het vinden van alternatieven is een werkgroep in het leven geroepen, die drie jaar de tijd krijgt om deze alternatieven te ontwikkelen. Dit houdt in dat er na ca. twee jaar duidelijkheid moet zijn of deze alternatieve plannen kans van slagen hebben, omdat een onverhoopte definitieve begrenzing op de normale wijze een procedure vergt van één jaar. De werkgroep is samengesteld uit vertegenwoordigers van provincie, Rijk, waterschap, landbouw

en natuurbescherming. De voorzitter van de werkgroep is tevens lid van de Provinciale Commissie Beheer Landbouwgronden, het forum waar de begrenzingen van de Relatienota en natuurontwikkeling besproken worden. Het realiseren van zogenaamde boeren natuur is op dit moment volop in discussie. De Minister van LNV heeft in zijn Prioriteitennota aangegeven de mogelijkheden hiervan te willen onderzoeken. De resultaten in het BES-gebied zullen dan ook zeker een uitstraling hebben naar de rest van Nederland: reden te meer om hier kritisch naar te kijken, maar ook de kansen die zich voordoen ten volle te benutten!

De Regeling Beheersovereenkomsten en Natuurontwikkeling

Omdat vermoedelijk niet alle lezers van Duin bekend zijn met de regeling, zullen we er hier een beknopte uiteenzetting van geven. Met de regeling kunnen cultuurgronden aangewezen worden waar beheersovereenkomsten kunnen worden afgesloten of die aangekocht kunnen worden ten behoeve van een natuurdoelstelling. Via een standaardprocedure stellen GS een beheersplan vast, waar op een kaart deze gronden zijn aangegeven.

Deze aankoop gebeurt op vrijwillige basis; als een betreffende agrariër niet wil verkopen dan gebeurt er niets. Voor gronden die zijn aangewezen ten behoeve van reservaatvorming en natuurontwikkeling, heeft de overheid een aankoopplicht. De overheid koopt tegen gangbare marktprijzen, dus het feit dat een gebied uiteindelijk een natuurbestemming krijgt doet niet ter zake. De aangekochte gronden zullen overgedragen worden aan natuurbeschermingsorganisaties. In het BES-gebied zijn dat Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer en voor een klein deel ook het Noordhollands Landschap.

Naast de mogelijkheid tot aankoop is in het beheersplan ook een gebied aangegeven waar boeren een vergoeding kunnen krijgen voor een meer natuurvriendelijk beheer. Meestal betreft dit maatregelen die ten goede komen aan de weidevogels, zoals een latere maaidatum. In het verleden werden de ha's waar het afsluiten van een beheersovereenkomst mogelijk was, exact begrensd. In het BES-gebied echter is een andere methode toegepast. Hier is namelijk een zeer ruim gebied aangegeven, waarbinnen voor 400 ha aan beheersovereenkomsten kan worden afgesloten. Deze methode wordt de "Ruime-jas-methode" genoemd. Overigens kunnen boeren ook in gebieden die zijn aangewezen ten behoeve van reservaatvorming op vrijwillige basis een beheersovereenkomst afsluiten.

Achter de duinen bij Egmond is een scherpe overgang naar het agrarisch gebied (foto: Henk Wijkhuizen).

Het agrarisch achterland bij Wimmenum/Egmond biedt uitstekende mogelijkheden voor natuurontwikkeling in de binnenduinzoon (foto: Paul Paris).

Natuurwaarden in BES-gebied

In het gehele gebied is sprake van grote ecologische en landschappelijke waarden. De landschapsecologische verbanden tussen duinen, strandvlakte en strandwallenlandschap zijn op veel plaatsen nog duidelijk samenhangend aanwezig. Toch is de kwaliteit van flora en fauna in de afgelopen decennia achteruit gegaan. Dit kan vooral worden toegeschreven aan de intensivering van het agrarisch bedrijf, met name de bloembollenteelt en de toename van het toerisme, versnippering en verstedelijking. Ook spelen wijzigingen in kustbeheer, waterhuishouding en grondgebruik een rol. Het gebied wordt gekenmerkt door een groot aantal gradiënten, zout-zoet, droog-nat, voedselrijk-voedselarm, zand-klei, hoog-laag en kalkrijk-kalkarm e.a. In

het gehele gebied is de kweldruk vanuit de duinen een dominante milieufactor, die in hoge mate de kwaliteit van actuele en potentiële natuurwaarden bepaalt.

De actuele waarde van flora en fauna is in de afgelopen decennia voortdurend achteruit gegaan onder invloed van de nivellerende invloed van de landbouw. Scholekster (33 broedparen/ha), Kievit (46 bp/ha), grutto (23 bp/ha) en tureluur (11 bp/ha) verlenen vooral het BES-gebied de status 'belangrijke weidevogelgebieden' en 'vrij belangrijke weidevogelgebieden'. Slobeend en zomertaling zijn veel schaarser, terwijl de graspieper tot maar ca. 1 broedpaar/ha voorkomt. De gele kwikstaart en de veldleeuwerik komen vooral voor in het zuidelijk deel op de bollenlanden. Kempshaan en watersnip zijn recent niet meer broedend aangetroffen. In de afgelopen decennia is de kwaliteit van de weidevogelpopulatie in dit gebied teruggelopen. Bovendien is er een concentratie van broedparen opgetreden: een gevolg van een toenemende versnippering in het gebied en een gewijzigd agrarisch grondgebruik.

Bijzondere aandacht verdienen de fauna's van het brakwatergebied Harger- en Pettemerpolder respectievelijk de duinrellen. De brakwaterfauna in het gebied achter de Hondsbosse Zeewering neemt een unieke positie in ons land in; in Noordwest-Europa wordt dit aan brakwater gebonden faunatype sterk bedreigd. Denk hierbij aan het verlies van dit biotoop in het Delta-gebied. Van de ca. 150 in het gebied aangetroffen macrofauna-soorten zijn er vele schaars. De soorten komen in clusters voor en zijn op een bijzonder wijze gebonden aan de abiotische factoren in het gebied. De fauna die we aantreffen in de vele duinrellen en duinbeekjes omvat niet zo veel soorten, maar die er voorkomen zijn wel bijzonder. Diverse soorten watermijten, kokerjuffers, kreeftachtigen, muggelarven en kevers geven de voorkeur aan zuurstofrijk, langzaam stromend water. Zowel voor het gebied achter de Hondsbosse Zeewering als voor de duinrellen geldt dat de ecologische variatie sterk achteruit is gegaan door eutrofiëring, hydrologische ingrepen, demping, instortende oevers, aanleg van dammen en stuwen, verminderde waterafvoer en waterkwaliteit.

De flora is het BES-gebied kunnen we ruwweg verdelen in planten van graslanden, die van perceelsranden en slootkanten en water- en oevervegetaties. De plantengroei van graslanden werd gekenmerkt door een grote soortenrijkdom. Hiervan komen in het gehele gebied nog resten voor. Droge schrale graslanden treffen we plaatselijk in het zuidelijk deel aan. De vegetatie wordt daar gekenmerkt door fakkelgras, buntgras, gewoon struisgras en rood zwenkgras. Vochtige schrale graslanden met echte dotterbloem, echte koekoeksbloem en zwarte zegge treffen we meer in de polders aan. Het vegetatietype kamgrasweiden komt op een klein aantal percelen voor. In Noord-Kennemerland komt dit type meer voor dan in de overige delen van de provincie Noord-Holland. Bovenstaande vegetatietypen komen voor in samenhang met de gradiënten droog-nat en schraal-voedselrijk. In de Harger- en Pettemerpolder worden door halofyten gedomineerde vegetaties in de directe nabijheid van De Putten aangetroffen. Zilte weilanden komen ook elders in het gebied voor. Grote

Uit het Hargergat stroomt een duinrel naar de brakke Vereenigde Harger- en Pettemerpolder, waardoor tal van gradiëntsituaties tussen zoet en zout zijn ontstaan (foto: Henk Wijkhuizen).

Bij Schoorl is de duinzoom grotendeels bebouwd, maar zijn voldoende groene verbindingzones naar het agrarische achterland (foto: Paul Paris).

delen verdienen de kwalificatie waardevol tot zeer waardevol grasland. In een brede zone langs de binnenduintrand komen kruidenrijke slootkanten voor: het is er vochtiger en de waterkwaliteit is er beter ten gevolge van kwel. Veel soorten vinden er een laatste vluchtplaats. De water- en oeverplanten zijn aan de binnenduintrand gebonden aan schoon, relatief voedselarm kwelwater. Een kenmerkende soort onder Schoorl en Groet is de klimopwaterranonkel; ten zuiden van Bergen zijn dat paarbladig fonteinkruid, groot moerasscherm en witte waterkers. Over grote oppervlakten is de water- en oevervegetatie matig tot zeer soortenrijk.

Wat kunnen we met natuurontwikkeling?

Maatregelen om de vele ecologische potenties in het gebied te realiseren omvatten onder meer de uitvoering van natuurontwikkeling, hydrologische maatregelen gebaseerd op maximaal benutten van de lokale kweldruk en gericht op realisatie van gradiënten, aanleg migratiemogelijkheden onder de duinvoetwegen, weidevogelgebieden onder de Relatienota brengen, verplaatsing bollengebieden, realisatie ecologische verbindingzone tussen binnenduintrand en strandwal. Voor de natuurbescherming heeft de optimale, duurzame ontwikkeling van voor het gebied kenmerkende flora en fauna prioriteit. Het uitbuiten van de kwelsituaties is daarbij richtinggevend. Versnipperen van voor de natuur waardevolle terreinen in kleinere eenheden is ongunstig; tenslotte hebben we hier te maken met de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur.

Stand van zaken

De werkgroepen "begrenzings" en "alternatieven" zijn inmiddels ruim één jaar aan de slag. De werkgroep die de concrete begrenzing uitwerkt, heeft de problemen opgelost met betrekking tot de ligging van reservaten en natuurontwikkeling in de Harger- en Pettemerpolder (ach-

ter de Hondsbossche Zeewering) en nabij Schoorl. De moeilijkste opgave was de ligging en omvang van natuurontwikkeling in de Philisteinse Polder bij Bergen. Hier liggen voor natuur zeer goede mogelijkheden. Er zijn nog steeds enkele duinbeken aanwezig en de bodemopbouw is in een groot deel nog niet verstoord door omzettingen ten behoeve van de bollenteelt. Volgens planning zou hier 200 ha natuurontwikkeling gerealiseerd moeten worden. Over 125 ha hiervan is overeenstemming bereikt. De resterende 75 ha zouden volgens de boeren buiten deze polder gesitueerd moeten worden. Vanwege de hoge potenties in het gebied is dit voor de natuurbescherming onaanvaardbaar, er wordt dan compromis op compromis gestapeld. Momenteel verkeert de begrenzing van de gehele tweede tranche dan ook in een impasse en is de zaak nu aan de provincie voorgelegd.

Uit de werkgroep alternatieven kunnen pas enkele resultaten gemeld worden. Wellicht één van de interessantste is het zg. "Hof van Eden" project. Dit houdt in dat bedrijven zich niet meer richten op productie van zuivel e.d., maar zich toeleggen op natuurproductie. Het betreft nog een proef, waarvoor het nodige uitgezocht moet worden. Er wordt gedacht aan een oppervlakte van 50-100 ha in het gebied tussen Bergen en Schoorl. De provincie Noord-Holland heeft bij de Minister van LNV een verzoek ingediend om een plan voor een dergelijke proef te kunnen uitwerken. De Minister heeft hier inmiddels mee ingestemd.

De overige werkzaamheden van de werkgroep hebben zich vooral gericht op het opstellen van een beoordelingsmethode voor de door boeren gerealiseerde natuur. Hierbij zal een heel scala van natuurtypen bekeken worden. Zowel typen met een natuurlijke proceswerking als typen waar dit minder het geval is zullen met elkaar vergeleken worden. Naast de beoordeling van de processen versus patronen zal ook de soortenrijkdom en de mate van voorkomen van zeldzame soorten bij de beoordeling betrokken worden. Het uiteindelijk resultaat zal vergeleken worden met het resultaat dat natuurbeschermingsorganisaties zouden realiseren. Deze vergelijking kan op dit moment nog niet gemaakt worden, omdat nog niet bekend is hoeveel natuur en wat voor natuur door de boeren gerealiseerd zal gaan worden.

Voor de natuurbescherming is het van belang dat een redelijk deel van de door boeren gerealiseerde natuur een kwalitatief hoogwaardige natuur is. Juist dit soort natuur heeft het tegenwoordig zwaar te verduren. Ook is van belang dat de factor kwel goed uitgebuit wordt. Tenslotte zal ook niet uit het oog verloren moeten worden dat het hier gaat om realisering van de Ecologische Hoofdstructuur, het stelsel van natuurgebieden met de verbindingen daartussen. Bij realisering op de hiervoor beschreven wijze bestaat het gevaar dat de natuur uiteindelijk zal bestaan uit een grote verzameling kleine gebieden, die moeilijk beheersbaar zijn omdat allerlei negatieve invloeden van buitenaf niet geweerd kunnen worden.

drs. H. Smit en drs. D.A.G. Buizer zijn namens de Natuurbescherming vertegenwoordigd in de werkgroep Alternatieven.